

II Congrés Internacional
Història dels Pirineus
Girona, 1998

NOVES RECERQUES SOBRE ELS PIRINEUS CENTRALS A L'EDAT
MODERNA: EL CAS CATALÀ¹

Enric Vicedo Rius
Universitat de Lleida

En acceptar fer aquesta ponència sobre els Pirineus Centrals, era conscient de que la meua visió havia de girar sobre dos tipus de preocupacions, perfectament compatibles entre elles. En primer lloc, tot aquell conjunt de qüestions que, de fa temps o més recentment, ens demanem els historiadors del món rural i que giren al voltant de la capacitat de les comunitats de garantir la reproducció de les unitats familiars. En relació a aquesta qüestió, cal esbrinar no només els processos de diferenciació social, sinó, a més, aprofundir en el grau amb què aquest procés es dona i contribueix a l'establiment d'uns nivells de consum que caracteritzen els grups socials. Sens dubte, el tema de les solidaritats (o potser “comunió d'interessos”?) juga un paper molt important a l'hora de configurar-se els nivells de vida.

D'altra banda, no es poden bandejar tota una sèrie de realitats que caracteritzen altres zones catalanes, i molt especialment, la Catalunya occidental plana. Des d'aquesta perspectiva, el meu interès se centra fonamentalment en comprendre l'articulació de l'economia de les comarques pirinenques en el conjunt de l'economia del Principat, i molt concretament en la de les terres de Lleida. Així mateix vull contrastar els trets definitoris de les

relacions pagesia/ senyors de les comarques de muntanya amb els de la zona plana, on hi ha una important presència de terres senyorials que, a l'edat moderna, cal retrocedir, com a mínim, fins la crisi del segle XVII per conèixer el seu origen².

El primer problema que calia resoldre era l'àmbit territorial de la meua reflexió. En teoria, els pirineus centrals inclouen el territori aragonès, però resulta molt palesa la manca de treballs sobre el Pirineu aragonès presentats en els congressos recents. Per exemple, a "Pays Pyrénéens et pouvoirs centraux", són molts els estudis sobre Catalunya i Navarra, però pràcticament no se'n troba sobre l'Aragó modern. Tanmateix, una obra clau contemporània -la d'Alberto Sabio³- no presenta referències rellevants pel que fa al pirineu de l'antic règim.

Davant d'aquesta realitat, la meua ponència analitza la realitat catalana on, sortosament, s'han produït treballs des de l'àmbit de la història moderna -sovint tesis doctorals- o des de l'antropologia que permeten reflexionar sobre les societats pirinenques modernes, ens aporten resultats -sovint força sòlids- i permeten al ponent - i penso que aquest és un dels objectius fonamentals d'una ponència- de perfilar línies de recerca insuficientment tractades, plantejar problemes que, fins ara, han estat insuficientment estudiats. La dedicació preferencial a l'estudi del cas català -que inclou la Val d'Aran- no significa deixar d'esmentar els treballs existents sobre el Pirineu aragonès. Dissortadament els treballs catalans obre el Pirineu central no són tan nombrosos com els que s'han fet a la banda francesa.

¹ * vicedo@historia.udl.es

² Vicedo Rius, E. (1991): Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda. Barcelona: Crítica.

³ Sabio, A. (1997): *Los Montes públicos en Huesca (1859-1930). El bosque no se improvisa*. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses. Entre les poques

1. Caracterització de les societats pirinenques: l'antropologia

Tan historiadors com antropòlegs estan fent un esforç notable per caracteritzar les societats pirinenques. Diversos antropòlegs han dedicat estudis a la caracterització de la cultura pirenaica en el seu conjunt o bé a la caracterització d'un espai humanitzat concret. L'interès d'aquests treballs rau en que s'intenten aportar uns trets definitoris de les societats pirinenques, que poden aplicar-se també a l'època moderna.

Per a Dolors Comas d'Argemir⁴, la cultura pirenaica neix d'una particular interrelació de quatre conjunts d'elements que no són exclusius d'aquesta zona. Una economia agropastoral –que marca unes formes d'ocupació del territori i d'aprofitament dels recursos–; la casa i les institucions comunitàries com a fonament de l'organització econòmica i social; un sistema d'habitació, d'obtenció de béns de consum i d'eines per a la producció adaptades a la vida de muntanya i, finalment, tot un conjunt de valors socials, rituals i sistema de representacions que tenen una clara relació amb la vida pastoral i que destaquen la importància de la casa en relació a la comunitat. Dues variables històriques juguen en aquesta interpretació: d'una banda l'heterogenitat d'aquests societats, les quals, en conseqüència –i aquest és el segon tret que destaca Comas d'Argemir–, no són estàtiques sinó que es transformen. La diversitat lingüística no seria cap obstacle per al funcionament d'aquestes societats pirinenques.

referències a l'edat moderna, l'autor explica que a la Vall de Gistàin, al segle XVIII, es tallaven boscos per a emprar la fusta a la mineria.

⁴ Comas d'Argemir, D. (1995): "La definició de la cultura pirenaica", Bertranpetit, J. i E. Vives (1995, eds.): *Muntanyes i població. El passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària*. Andorra: Centre de Trobada de les Cultures Pirinenques. Vegeu també, Comas d'Argemir, D. i J. J. Pujadas (1985): *Aladradas y güellas: trabajo, sociedad y cultura en el Pirineo Aragonés*. Barcelona: Anthropos.

Xavier Roigé⁵ ha definit l'economia agrària del Pirineu català, destacant aquells trets de llarga durada que perllonga cap a enrera fins el segle XVIII. Aquesta economia realitza una producció agrària limitada i té una especialització ramadera molt significativa. A la propietat particular de la terra s'hi afegeix una gestió comunal dels prats, boscos i altres recursos d'aprofitament col·lectiu. La casa i el poble juguen un paper fonamental en la organització social i en la gestió dels recursos.

Xavier Roigé, Ferran Estrada i Oriol Beltrán⁶ han formulat una visió sobre el poble en les societats araneses que intenta considerar tres eixos fonamentals d'anàlisi: el poble com a ecosistema; el poble com a organització econòmica i el poble com a organització política. Pel que fa a l'aspecte ecològic, es considera la ubicació de la població com aspecte clau per a captar els diversos recursos existents tant a l'alta muntanya com a les valls. En l'anàlisi del poble com a organització econòmica, es destaca que tant la propietat comunal com la privada són necessàries a les cases. Aquesta darrera és quantitativament molt menor però millor qualitativament, ja que inclou els camps de cultiu, o les pastures per l'hivern. En definitiva, la propietat privada marca les possibilitats de cada família. Davant la impossibilitat de controlar-la, la comunitat exerceix el control de la terra comunal, recurs fonamental per a moltes famílies araneses. Els autors destaquen el paper de la herència en la regulació demogràfica: la institució de l'hereu únic contribueix a evitar l'augment de la població. És en el marc familiar on es controla la demografia, evitant d'aquesta manera que la conflictivitat es doni en la comunitat. Malgrat tots aquests esforços per

⁵ Roigé, X. (1995, co.): *Pirineo catalán*. Cuadernos de la trashumancia, nº 13. Madrid : Icona.

⁶ Roigé, X., Estrada, F. i O. Beltrán (1993): "Une petite republique entre deux royaumes". Organisation politique et adaptation au milieu dans le Val d'Aran (XVIIIe-XXe siecles)", Brunet, M., Brunet, S. i Pailhes, C. (1993, eds.): *Pays Pyrénéens & pouvoirs centraux, XVIe-XXe s. v. 2.*, pp. 189-206. Actes del Col·loqui Internacional organitzat a Foix l'Octubre 1993 pel Groupe d'Histoire des Pyrénées et les Archives Départementales de l'Ariège. Association des amis des archives de l'Ariège : Conseil Général de l'Ariège. Beltran, O. (1995): *Es Aranesí. Adaptació a l'entorn i organització social al Pirineu Central*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.

mantenir un cert equilibri població / recursos, la desigualtat és un tret definitori que Roigé, Estrada i Beltrán no deixen d'explicitar en els seus estudis. El poble com a organització política ens situa una doble realitat interrelacionada: l'herència deixa quelcom més que la casa. La casa permet la plena integració en les decisions comunes del poble que tenen un doble camp de concreció: la comunitat local i les institucions supralocals.

En general, l'antropologia ha formulat models de caràcter estàtic, mentre que els treballs fets per historiadors són més dinàmics. Això no obstant, no significa que estudis com els analitzats no expressin d'una manera més o menys explícita el canvi que hi ha darrera d'unes realitats que es presenten com a més permanents.

2. Les societats pirinenques centrals catalanes: els estudis històrics

L'estudi de les transformacions de les societats pirinenques no pot deixar d'incorporar aquelles noves perspectives que es van obrint pas en la historiografia. Cal dir, abans d'entrar en matèria, que els estudis sobre els Pirineus Centrals catalans tenen una clara tendència a concretar uns resultats que se situen en el marc de la història integradora. Societat, economia, política i cultura es troben cada cop més com a eixos inseparables de moltes de les darreres monografies. Si la concepció d'una història integradora ja és assolida –almenys com a objectiu de recerca– pels historiadors i està donant cada cop resultats més interessants, cal aprofundir d'una manera molt especial en aquelles noves perspectives que poden facilitar la comprensió dels canvis de les societats considerades.

En els estudis sobre les societats pageses s'està produint en els darrers temps la incorporació de la perspectiva reproducció/ excedent que, entroncant amb els clàssics, s'allunya de la consideració quasi exclusiva del

mercat a l'hora d'analitzar l'evolució històrica. L'aspecte clau a analitzar si ens referim als Pirineus centrals seria de quina manera i fins quin punt les comunitats contribueixen al manteniment de les unitats familiars pageses – les cases amb tot el que això implica en aquestes societats-. Aquesta problemàtica no assoleix tot el seu veritable sentit fins que considerem els nivells de consum dels diferents grups socials. Per tant, no es tracta només de conèixer el paper de les comunitats en la reproducció, sinó que cal comprendre en quines condicions es dona aquesta supervivència. No es tracta d'oblidar la producció. La tasca consisteix en no oblidar que les societats produeixen per a consumir, i que el consum és una peça clau d'allò que coneixem com a nivell de vida.

La part d'aquest treball –la més extensa- titulada “Les comunitats i la reproducció de les unitats familiars pageses” s'estructura en set àrees temàtiques molt relacionades entre sí: “l'organització de les comunitats”, “la perspectiva ecològica”, “els instruments per a la reproducció de les unitats familiars pageses”, “la producció i el procés de treball”, “els mecanismes de diferenciació social”, “el paper de les relacions senyorials” i, finalment, “el paper dels intercanvis exteriors”. Tot i la manca de resultats en els estudis consultats, no podem acabar la nostra intervenció sense referir-nos a “Les comunitats i els nivells de consum”.

2.1. Les comunitats i la reproducció de les unitats familiars pageses

L'organització de les comunitats

Les comunitats pirinenques catalanes intervenen a diversos nivells per tal de dur a terme les decisions que prenen els veïns –els membres de les “cases velles”-. El seu àmbit més natural d'actuació és el local, on gestionen els comunals i, sobre tot, tenen la potestat d'ampliar o restringir l'accés de les cases noves a la plenitud de drets polítics en la comunitat. Però, sovint, es produeixen conflictes amb altres comunitats, per la qual cosa representants

seus intervenen en les institucions polítiques intermèdies i, per garantir el manteniment d'un determinat estatus amb la corona o el senyor o per negociar amb altres valls pirinenques, les comunitats són representades al consell de la seva vall.

Els drets específics de cada vall no són quelcom inamobible i permanent. Diversos moments de dificultat –per exemple, l'adveniment dels borbons al poder a Espanya; o, més tard, la reforma liberal- poden significar canvis als quals, generalment, responen les comunitats muntanyenques de formes diverses.

Els estudis de Josep Bringué sobre el Pallars Sobirà i de Mari Àngels Sanllehy sobre la Val d'Aran permeten conèixer el funcionament de les comunitats i del marc jurisdiccional en què es troben. Al Pallars Sobirà⁷, no existeix un marc jurídic que abasti tot el Marquesat del Pallars. Les comunitats es basen en el costum i només s'escriuen les ordinacions després de la resolució de conflictes o quan es produeixen modificacions importants.

A la Val d'Aran, durant els segles XVII i XVIII –estudiats per Sanllehy⁸-, l'economia de trets comunals es dona en el marc d'una jurisdicció reial. La universitat determina el calendari ramader, la venda de germs, el tancament de terres,..., evitant que s'imposin les condicions dels poderosos locals, els quals veuran en el terçó –nivell intermedi supralocal- i en el Consell de la Vall, les úniques vies per tal d'intentar defensar els seus interessos. Aquest

⁷ Bringué, J. M. (1995): *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII*. Tesi doctoral, 2 volums. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives. Universitat Pompeu Fabra.

⁸ Sanllehy, M. A. (1996): *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Dues síntesis sobre el funcionament de la Val d'Aran les podem trobar a: Sanllehy, M. A. (1998): "Algunes reflexions sobre la solidaritat a les comunitats araneses (s. XVII-XVIII)", Barrull, J., Busqueta, J. J. i E. Vicedo (1998): *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*, pp. 249-261. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs; i a Poujade, P., "Pouvoir local et pouvoir central dans le Val

Consell General és buit de poder judicial –des de l'edat mitjana hi ha a la vall un jutge reial-, però tindrà un paper fonamental en la representació exterior, el comerç o la defensa. Sanllehy parla de la “capbrevació a l'inrevés” – reconeixement dels privilegis per part de la monarquia en diversos moments- com a estratègia per a mantenir la possessió de privilegis (sobre tot comercials i fiscals més que institucionals o de dret civil). Ésser veí de la Val d'Aran significa la possibilitat de gaudir de drets comunals i dels privilegis esmentats. Recentment, Patrici Poujade⁹ ha publicat un extens estudi sobre el segle XVII i primeres dècades del segle XVIII, on s'estudia amb deteniment el conjunt de privilegis de la Val d'Aran i el seu impacte en el desenvolupament econòmic de la zona.

Fins i tot en l'àmbit religiós s'exigeix aquest reconeixement. Serge Brunet¹⁰. ha mostrat amb claredat com, a la Val d'Aran, el capellà accepta -en el moment en què fa la seva primera misa- respectar les normes de funcionament de la seva comunitat de preberes, les de la comunitat local així com les del conjunt de la vall.

La Val d'Aran presenta una notable estabilitat pel que fa a la configuració dels consells locals, redacció dels capítols, l'afillament, l'arrendament dels serveis i els abastaments o bé en la relació laïc/ eclesiàstic. En canvi, en no dependre de senyors, es produeixen canvis en la gestió dels comunals. Al XVII aquesta gestió està més encaminada al comerç i a finals del XVIII a l'explotació de pastures i boscos.

El caràcter de frontera de molts territoris pirinencs dóna una rellevància especial a la història política entre Espanya i França, que es veu superada per les “patzeries” o acords de pau que, al marge i sovint en contra de la

d'Aran au XVIIe siècle (vers 1610-vers 1720)”, Brunet, M., Brunet, S. i Pailhes, C. (1993, eds.): *Pays Pyrénéens...*, v. 1., pp. 479-489.

⁹ Poujade, P. (1998): *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*. Aspet: PyrÉGraph.

lògica dels militars, interrelacionen les comunitats pirinenques, fins i tot les que pertanyen a estats diferents¹¹.

La perspectiva ecològica i la reproducció de la unitat familiar pagesa

Aquestes comunitats pirinenques incideixen en un medi biològic constituint un ecosistema secundari, humanitzat. Roigé, Estrada i Beltrán han destacat, des d'aquesta perspectiva –ja ho hem vist-, la importància de l'ubicació de la població, generalment situada en un lloc intermedi entre la vall i l'alta muntanya: així es disposarà fàcilment de prats de les valls per a l'hivern i de prats d'alta muntanya per a l'estiu. Es tracta d'un aprofitament agropastoral, ja que les zones baixes inclouen els espais productius agrícoles.

Per a nosaltres, una interpretació ecològica de la història de la muntanya ha d'integrar-se plenament en l'anàlisi de la reproducció de la unitat familiar pagesa. Per exemple, Sanllehy ha mostrat per a la Val d'Aran que l'arrendament de boscos que es farà tan intensivament a la segona meitat del segle XVIII i continuarà al XIX socava la base econòmica de la comunitat i posa en perill la reproducció de les unitats pageses. Es tracta, fonamentalment, d'analitzar si el tipus de creixement que es dona en una determinada comunitat posa obstacles al seu progrés o bé permet el manteniment i àdhuc el desenvolupament.

Guha i Gadgil¹² han complementat el concepte de mode de producció amb el de mode d'utilització dels recursos que incorpora la qüestió ideològica i

¹⁰ Brunet, S. (1998): "Prêtres, familles, et communautés montagnardes: le cas du Val d'Aran (XVIe-XVIIIe s.)", Barrull, J., Busqueta, J. J. i E. Vicedo (1998): *Solidaritats pageses...*, pp. 767-795

¹¹ Sanllehy, M. A. (1993): "Le Val d'Aran: La Frontière et les frontières (XVIIe-XVIIIe siècles)", Brunet, M., Brunet, S. i Pailhes, C. (1993, eds.): *Pays Pyrénéens...*, v. 1., pp. 467-478. Gorriá Ipas, A. J. (1993): "Le phenomene "frontière" et la desintegration spatiale dans les Pyrénées", Brunet, M., Brunet, S. i Pailhes, C. (1993, eds.): *Pays Pyrénéens...*, v. 1., pp. 491-505. Bourret, C (1995): *Les Pyrénées centrales du IXè au XIXè siècle: la formation progressive d'une frontière*. Aspet: PyrèGraph.

l'impacte ecològic. El programa de recerca que aquest nou plantejament presenta no hi ha dubte que planteja algunes qüestions rellevants que no sempre se incorporen a la recerca històrica –i la historiografia pirinenca no supera encara aquesta limitació-. Per exemple, en relació a l'”organització social i la ideologia en un determinat mode d'utilització dels recursos” caldrà aprofundir en la mida dels grups socials, el pes de la vinculació d'aquests a un lloc concret, la divisió del treball, el paper de la divisió del treball en la formació dels grups socials, el llenguatge de les transaccions socials, la diferenciació en l'accés als recursos dins el grup, els mecanismes que regeixen l'accés als recursos, la percepció sobre el funcionament de la natura i, finalment, el llenguatge de la relació home-natura.

Els instruments per a la reproducció de les ufp

En la configuració dels ingressos percebuts per les unitats familiars en el Pirineu Central català juguen un paper principal aquells que procedeixen de la insuficient producció particular més aquells que es generen en el marc de l'aprofitament dels comunals.

La qüestió bàsica és comprendre el paper de les institucions comunitàries pel que fa al gaudi per part de la població dels mitjans que han de permetre la reproducció de les unitats familiars pageses.

Al Pallars Sobirà, segons Bringué, la comunitat ho regeix tot: des de les terres de cultiu a aquelles d'aprofitament col·lectiu. La propietat particular només gaudeix de la primera collita tant si parlem de terres destinades a prats com a cereals. Els boscos només són una part de la qüestió comunal en relació amb els recursos naturals. Josep Bringué diferencia el paper dels comunals al Pallars Sobirà del que juguen a la resta de Catalunya. Si aquí

¹² Guha, R. i M. Gadgil (1993): “Los hábitats en la Historia de la Humanidad”, a González de Molina, M i J. Martínez Alier (eds.): *Historia y Ecología (Revista Ayer, 11)*, pp. 49-110. Marcial Pons y Asociación de Historia Contemporánea.

els emprius es van equiparant a un ús de subsistència i els comunals són en mans senyorials si les comunitats no mostren altra cosa, al Pallars Sobirà comunals i comunitats no s'assimilen a la idea de subsistència: subsistència, explotació comercial i propietat en franc-alou caracteritzen els boscos i pastures. Per tant, els comunals permeten un benefici social.

A la Val d'Aran, segons Sanllehy, la universitat actúa com si tingués una senyoria: dóna terra i permet l'aprofitament dels comunals. Els arrendaments dels comunals són una forma de distribució de beneficis, d'una manera similar al Pallars. A la insuficient producció generada per la propietat particular s'hi afegeixen els aprofitaments comunals. Per a complementar els ingressos, en ocasions l'activitat comercial –de la qual en parlarem més endavant- o bé l'emigració temporal són activitats que cal realitzar.

El cas aranès ens mostra com un recurs que podia jugar a favor de la reproducció de les unitats familiars acaba constituint un obstacle en inserir-se en unes relacions socials de subordinació. Justament, a partir del segon terç del segle XVIII, la demanda de fusta per part de França implica un arrendament extensiu dels boscos. L'endeutament de les comunitats araneses es tradueix en que sovint es paga en fusta el diner avançat per comerciants francesos. La reducció dels censals que l'aprofitament dels boscos significa no es tradueix en una autonomia financera i de gestió dels comunals. Els aranesos veuran limitat el seu aprofitament forestal, apareixent la fusta de veí per diferenciar-la de la fusta de marxant en un procés paral·lel a les limitacions que s'estableixien pel que fa a les herbes (bestiar de veí / bestiar de ramader). Els aranesos seran objecte d'una doble explotació: com a jornalers que treballen en el bosc i com a membres de la comunitat.

A la Conca de Tremp, segons Jacinto Bonales¹³, es produeix ja des del segle XVIII un procés de rompuda dels comunals, que permetria que les unitats familiars pageses poguessin reduir el seu endeutament per consum

mitjançant aquesta activitat. El creixement demogràfic del XVIII i el sistema d'hereu que deixa en una situació difícil els altres fills són els factors fonamentals que justifiquen el cultiu dels comunals en el marc de la legalitat local.

La producció i el procés de treball

Una de les línies de recerca més recents en la història agrària catalana és la que es refereix a l'estudi del procés de treball. Si la família troncal es justifica per l'àmplia varietat de tasques que fa la família pirinenca¹⁴, esdevé fonamental conèixer tot el procés de treball en relació a totes aquestes activitats. Davant la dificultat de trobar referències directes mitjançant quaderns de pagesos o de famílies benestants, es poden complementar les fonts d'aquest tipus amb referències significatives en actes municipals, contractes, etc¹⁵. Una línia de recerca en aquest sentit permetria contrastar el Pirineu amb el conjunt de Catalunya. En realitat es tracta de precisar la relació entre un tipus de família i un model de desenvolupament econòmic.

Aquesta anàlisi ha d'ésser dinàmica, com dinàmica és l'economia del Pirineu. Per exemple, a la Val d'Aran a partir de mitjan segle XVIII i al XIX es produeix una reducció de la proporció de terres agrícoles, augmentant el pes dels prats i, en conseqüència, de la ramaderia. Si fins el segle XVIII la importació

¹³ Bonales, J. (1997): La desamortización de tierras comunales en la Conca de Tremp (Lleida), 1855-1931. Tesi de llicenciatura. Universitat de Lleida.

¹⁴ Etchelecou ha proposat tot un programa de recerca per realitzar estudis comparatius en el marc de la família troncal, lligant l'espai amb l'estructura social i les estratègies socials –inclosa la demogràfica– en el marc d'una recerca històrica que permeti copsar les etapes i els ritmes de transformació. Etchelecou, A. (1995): "Système socio-spatial et régulation démographique. Pour une grille d'analyse comparatives des populations à famille-souche", a Bertranpetit, J. i E. Vives (1995, eds.): *Muntanyes i població...*, pp. 255 -270.

¹⁵ Per exemple, a la pregunta 53 de les Respostes de Tarn al qüestionari de Zamora es fa constar que se sega des de mitjans juny fins mitjan agost amb falç i dalla. *Respuesta del Corregimiento de Tarn al Questionario de Francisco de Zamora, 1789*, edició a cura de Ramon Boixareu. Col·lecció la Cullereta. Lleida: Editorial Virgili i Pagès, SA, 1989.

de gra era per incapacitat productiva, al segle XIX som, segons Sanllehy, davant d'una opció productiva. La definició de l'economia aranesa d'antic règim té dos elements clau: s'exporta fusta i ramaderia i s'importen productes de primera necessitat.

La necessitat d'obtenir ingressos complementaris es tradueix en el treball en altres explotacions del mateix poble o de la mateixa vall o bé en altres regions. És fonamental establir la cronologia de totes les activitats que es fan al Pirineu i el treball que exigeixen. Això permetrà conèixer la importància dels excedents de treball que s'apliquen fora del Pirineu.

“Los vecinos del país bajan a las siegas del llano de Urgel, y a la sazón regresan para las suyas. En el invierno muchos pasan a Francia para sus trabajos, otros para lo mismo a Barcelona y Campo de Tarragona, y otros vagando a mendigar por la Provincia, por Aragón y por ambas Castillas. Estas salidas son perjudiciales y, a más, atrasan las faenas del país”¹⁶.

Els mecanismes de diferenciació social

Les societats pirinenques centrals catalanes són profundament diferenciades. D'entrada la pròpia natura de la seva dinàmica econòmica i social és clarament discriminadora. La influència política i social de les cases velles és diferent a la de les cases noves i els estadants queden marginats tant de l'àmbit polític com del gaudi dels comunals. Així mateix no tota la població es beneficia dels arrendaments. D'altra banda, en el marc dels veïns que tenen tots els drets, hom distingeix generalment les cases fortes de les altres.

L'anàlisi dels mecanismes de diferenciació social ha d'abastar l'estudi d'un conjunt extens de processos i realitats que donen com a resultat unes societats generalment no homogènies. Els estudis sobre el pirineu central

¹⁶ Respuesta del Corregimiento de Talam..., p. 67.

català han considerat, sobretot, algunes qüestions importants: en primer lloc, l'existència o no d'un repartiment igualitari dels recursos; el tema de l'endeutament¹⁷, que pot significar una dependència econòmica dels particulars i de les universitats; el tema de la privatització dels comunals i, sens dubte, la caracterització del sistema de relacions socials. En l'estudi de les relacions que s'estableixen entre els membres d'una societat s'ha d'insistir –sovint no es fa prou– en aquelles que es produeixen en base a l'emfiteusi o bé en base al règim senyorial, règim que pot desenvolupar-se en graus diversos segons la història de cada àrea concreta. El manteniment de la cohesió interna és un tema central d'estudi que polaritza totes aquestes realitats que configuren les societats.

Al Pallars Sobirà, el caràcter dinàmic de la societat es reflecteix en el canviant nombre de cases, que obeeix fonamentalment a l'aparició o bé la desaparició de cases pobres. Les cases pobres augmenten per fills segons, immigrants de pobles veïns, de valls properes i de França. En tot cas, només les cases velles (els focs) poden beneficiar-se dels arrendaments municipals. Setgons Bringué, en el desboscament es reflecteix la pèrdua de cohesió interna per l'acció de la diferenciació social o per factors exteriors com l'estat. Des de la segona meitat del segle XVIII i fins mitjan segle XIX, la forta explotació dels boscos no s'explica necessàriament per l'afany de guany de les comunitats o per l'individualisme, ja que existeix un endeutament resultat de la pressió fiscal i de les guerres passades. Des de la dècada de 1770, l'estat fa finançar les despeses extraordinàries de les comunitats amb vendes de terres comunals, drets col·lectius o intensificació de l'explotació dels recursos naturals. Malgrat que la comunitat encara controla la situació, en algunes comunitats les boïgues són fetes per cases fortes que d'aquesta manera incorporen terres fresques.

¹⁷ Serge Brunet ha mostrat el paper del clergat de la Val d'Aran en el dinamisme del crèdit. Brunet, S. (1998): "Prêtres, familles...". Aquest paper del clergat és força extès en tot Catalunya: Ferrer, L. (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Tello, E. (1995): *Cervera i la Segarra al segle XVIII*. Lleida: Pagès editor. Vicedo Rius, E. (1991): *Les terres de Lleida...*

A la Val d'Aran, les cases fortes no ho són per acumular especialment terra. Sobretot a finals del segle XVIII es dediquen al comerç, a la ramaderia (recria de bestiar a l'estiu) i a l'arrendament de boscos. Aquests veïns tindran més pes en el terçó –nivell intermedei supralocal- i en el consell general que en la universitat. Sanllehy mostra com no aconsegueixen controlar el procés de privatització. A la fi del set-cents, es produeixen ocupacions de comunals i hi ha veïns que reivindiquen el tancament de camps perquè la universitat no pogués gaudir de la segona herba. Aquesta privatització no és volguda per la majoria dels veïns. La venda de terra particular –enlloc de la cessió- permetrà la reducció de l'endeutament sota el control de la comunitat. De tota manera, una part dels veïns hauran de treballar com a jornalers per a les cases velles o fins i tot per als arrendataris dels boscos que, com ja s'ha dit, és una de les activitats que marca el tombant dels segles XVIII a XIX.

A la Conca de Tremp¹⁸, l'estudi de la contractació agrària del segle XVIII revela múltiples formes d'accés a la terra, les quals hauran d'integrar-se en les interpretacions sobre el creixement de la segona meitat del XVIII. Parceria o fins i tot emfiteusi són elements nous de contractació. L'emfiteusi es presenta a la Conca de Tremp com quelcom multiforme: les emfiteusis convencionals són realitzades sempre pel senyor jurisdiccional o pel dominical en les quadres o carlanies de jurisdicció reial. Molt menys freqüentment trobem l'emfiteusi amb cens redimible, feta pel senyor jurisdiccional i dominical. Existeixen, també, emfiteusis o subemfiteusis sense reserva de domini.

A la Vall de Barravés, la diferenciació social sembla venir més de les relacions pagesia / senyors que d'una diferenciació social interna. Els estudis

¹⁸ He d'agraciar a Jacinto Bonales que em permeti utilitzar alguns resultats de la seva recerca sobre la Conca de Tremp al segle XVIII, part de la seva tesi doctoral de la qual en sóc director.

de Josep Ramon Piqué ¹⁹ mostren una gran estabilitat pel que fa a les cases de la vall. Això seria el resultat de l'actuació de les diverses instàncies –des de la local a la de la vall-, que jugarien un paper fonamental en aquestes permanències. Si aquesta hipòtesi inicial es confirma, la Vall de Barravés seria una excepció dins el marc d'unes societats pirinenques centrals molt diferenciades.

El paper de les relacions senyorials

S'ha dibuixat un mapa de la Catalunya moderna assenyalant tres àrees diferenciades pel que fa al predomini d'unes determinades relacions socials: la Catalunya Vella, de les masies, on imposarien la dinàmica de canvi social i econòmic els possessors del domini útil; la Catalunya Nova, on els senyors haurien recuperat –després de la crisi del segle XVII- el total control de moltes terres abandonades durant la crisi, essent novament tots els dominis en mans senyorials; i la Catalunya Pirinenca, on predominaria la dinàmica de les comunitats.

Si volem anar una mica més enllà d'aquesta primera caracterització, hauríem de discutir si en totes les zones pirinenques el pes del règim senyorial era el mateix i de molt escassa entitat fins al punt de no significar en termes reals cap obstacle per a la reproducció de les unitats familiars pageses. Els estudis realitzats fins ara mostren una diversitat de situacions en què es troben les comunitats del Pirineu Central català²⁰.

¹⁹ Piqué, J. R. (1998): "Solidaritats pageses. L'organització políticoadministrativa de la vall de Barravés al segle XVII", a Barrull, J., Busqueta, J. J. i E. Vicedo (1998): *Solidaritats pageses...*, pp. 235-248.

²⁰ Núria Sales ha intentat dibuixar les permanències que caracteritzen el règim senyorial català i les dificultats a que el sotmet la pagesia. "Senyors i vassalls a la Catalunya dels segles XVI-XVIII", a Sales, N. (1989): *Els segles de la decadència, segles XVI-XVIII*, pp. 127-269. Volum IV de Vilar, P. (1989, dir): *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

Algunes respostes al Qüestionari de Francisco de Zamora palesen aquesta realitat. Per exemple en relació als mercats i les fires, contrasta la resposta de Vilaller ²¹ amb la de Pont de Suert. En aquest segon cas, la presència senyorial és ben palesa:

“Hay en esta villa una feria cada año; un año al otro día del Corpus, y el otro año el lunes después del domingo después del quasimodo. Es feria de mulas y mulos, y otras mercancías. No hay ninguna cosa franca porque el Abad y Monasterio de Lavaix se lo cobra todos los derechos de vender y comprar, tanto de animales como de otras cosas, sin saber nadie de fijo lo que hacen pagar, ni por qué título o derecho. Concedió el Privilegio el Rey (que Dios guarde) a esta villa para tener la feria, el año de 1609”²².

Ramon Tremosa²³ ha mostrat també aquesta doble realitat. La desaparició del Comtat de Ribagorça el 1591 contrasta amb el manteniment del feudalisme per part dels monestirs d’Alaó i de Lavaix.

Al Pallars Sobirà, la venda del comtat del Pallars, feta per Ferran II, al primer duc de Cardona no significa pèrdua dels alous perquè els pagesos així ho reivindicaren. El pacte feudal de 1491 tindrà una doble significació: d’una banda el reconeixement del franc alou sobre termes, muntanyes, cases i patrimonis particulars, però d’altra l’existència de molins, fargues i explotacions salines que impliquen el control de l’aigua en mans senyorials.

A les terres exteriors al Marquesat de Pallars, es dona una gran diversitat de situacions. Pel que fa a l’accés a la terra es troba des del franc alou a l’emfiteusi, essent la presència senyorial evident però no sempre amb el mateix grau d’intensitat.

²¹ “En cuanto al capítulo del comercio, sólo tiene que decir este Ayuntamiento que en este pueblo no hay comercio especial. Se celebra mercado el jueves de cada semana y dos ferias en cada un año, franco uno y otro por concesión real. Cuyo comercio regular es, el del mercado, de vino; y el de las ferias, la una de mulas y machos, y la otra de bueyes y vacas que traen a vender las gentes del país”, a Casimiro, J. i J. Juan (1994, eds.): *El Pont de Suert i Vilaller a finals del segle XVIII*, p. 88. Barcelona: Llibres de l’Índex.

²² Casimiro, J. i J. Juan (1994, eds.): *El Pont de Suert...*, p. 88.

²³ Tremosa, R. (1987): *El poble i el treball a l’Alta Ribagorça (segles XVII-XX)*, volum 2. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.

A partir de 1602, les comunitats del Marquesat del Pallars argumentaran que la “quístia” o talla té natura emfitèutica i es paga per les herbes i les muntanyes. Estratègies d’aquest tipus o mecanismes de contrapoder que volen limitar la jurisdicció senyorial –i que són presents als actes de presa de possessió del marquesat al XVI- permeten a les comunitats un grau d’autonomia significatiu.

A diferència del Vescomtat de Castellbó, el Marquesat de Pallars²⁴ manté privilegis i llibertats, podent crear òrgans supracomunals, evolució que resta trencada per l’acció del duc després de la guerra del Segadors.

Durant els segles XVI i XVII predomina la dialèctica comunitats / senyors, situació que es modifica després de 1659 amb la incorporació de la dialèctica comunitats / rei. Els allotjaments i els repartiments contributius faran la etapa posterior molt difícil, amb endeutament comunal, crisi demogràfica i reducció dels privilegis assolits al segle XVI. El paper de la Nova Planta en la pèrdua de privilegis²⁵ i la reacció del duc de Medinaceli recuperant la justícia que administraven la Vall d’Àneu i de Cardós es tradueix en una pèrdua de pes de les comunitats. Aquestes fent els consells i ignorant , sempre que es pugui, les noves normes. A partir de 1770, defensa de les comunitats i defensa de les relacions feudals aniran unides.

A la Val d’Aran la jurisdicció és del rei, qui percep una sèrie d’exaccions com a senyor directe, mentre l’Església percep el delme.

²⁴ Una síntesi sobre aquesta qüestió es troba a Bringué, J. M. (1993): “Le marquisat de Pallars et les pouvoirs centraux (Xve-XVIIe siècles). Persistance et rupture dans les libertés communales”, Brunet, M., Brunet, S. i Pailhes, C. (1993, eds.): *Pays Pyrénéens ...*, v. 2., pp. 25-38.

²⁵ En relació a un moment cronològic força anterior, Christine Langé ha analitzat la lluita aragonesa contra l’absolutisme: rebel·lió i a l’hora submissió a les exigències fiscals. Langé, C. (1993): “L’affaire de la Tour de Sainte Helene (Vallée de Tena, Aragon) en 1619-1620”, Brunet, M., Brunet, S. i Pailhes, C. *Pays Pyrénéens & pouvoirs centraux, XVIe-XXe s.*, v. 2., pp. 73-82.

La Vall de Barravés és de senyoria eclesiàstica, concretament del Bisbe de Lleida. El Consell General de la Vall està format per funcionaris baronials, pels consellers –que representen a les cases de la vall a les denes (òrgan supracomarcal similar al terçó aranès) – i els cònsols o jurats. En un altre nivell, a cada poble existeixen un o més nobles o pseudonobles, generalment grans ramaders que fan comerç llunyà i que perceben rendes senyorials.

La presència senyorial no es concentra només en la recaptació de rendes sinó que implicava també accions a favor del manteniment de les cases. Tant el Bisbe de Lleida com els senyors locals jugaven un paper important per garantir el manteniment de les cases i dels recursos al seu abast. El governador general del bisbe tenia la darrera paraula en la declaració d'hereus de les cases riques, desheretar si la casa era en perill i elegir el més convenient, mentre el senyor temporal local vetllava per la no desaparició de cases.

Aquesta presència senyorial es tradueix en l'existència d'uns comunals en emfiteusi i, pel que es pot deduir de l'estudi de Josep Ramon Piqué, probablement les terres particulars –les dels terratinents- també es basaven en aquesta fórmula.

La Conca de Tremp sembla presentar un règim senyorial molt complex. El senyor jurisdiccional percebia els delmes, quísties, joves i alguns censos sense que això impedeixi la propietat alodial pagesa, o la possessió de terra pel senyor però sense l'existència de censos.

A partir del segle XVI, adquireixen una importància major que les capbreuacions els pactes que la comunitat fa amb el senyor en ocasió d'una presa de possessió. Tant les comunitats com les institucions supralocals tindran moltes prerrogatives.

De tota manera, pot haver-hi algun terme (Honor de Llordà a Isona) on l'emfiteusi és general o on el capbreu té un paper important a partir del XVI (Isona). Els monopolis senyorials no són una realitat general.

Volem apuntar alguns temes de recerca no sempre tractats en els treballs existents:

- a) l'absència de drets senyorials en algunes comunitats, en quin grau facilita la reproducció de les unitats familiars pageses o bé en quin grau permet incorporar més famílies en un mateix espai, creant cases noves?
- b) les comunitats velles resisteixen millor la introducció del règim senyorial a causa de la seva major cohesió?
- c) quin paper jugar l'emfiteusi en la dinàmica social i econòmica de les comunitats que en tenen?.
- d) quin és el grau de presència de monopolis senyorials²⁶ i quina és la taxa de sostracció senyorial sobre el producte pagès?

El paper dels intercanvis exteriors

L'anàlisi dels intercanvis exteriors es pot considerar des d'una doble perspectiva: d'una banda com una necessitat d'importar determinats productes de primera necessitat –cereals, bacallà, etc.- que o no es produeixen amb la quantitat suficient o són propis d'altres economies. D'altra banda el comerç pot considerar-se com una activitat econòmica que pot significar ingressos complementaris als de la pròpia explotació i als que aporten els comunals. Algunes migracions temporals són, a més d'una forma

²⁶ Per a l'Alt Aragó, Pallaruelo estudia la presència de molins senyorials a l'edat moderna. La manca d'estudis no permet saber que va passar durant l'edat moderna amb els molins de Rodà d'Isàbena ni amb els que depenien d'un monestir. En aquest darrer cas se sap que a la fi de l'edat mitjana n'hi havia un centenar, mentre que a la desamortització només en surten set. Pallaruelo, S. (1994): *Los molinos del Altoaragón*. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.

d'obtenir ingressos mitjançant la venda de força de treball al litoral o al pla, etapes en les quals es fa un petit comerç per part d'aquest muntanyencs que migren. En un altre nivell de coses, el comerç entre el Pirineu i el litoral o el pla és una de les activitats que permetran l'enriquiment de les cases fortes pirinenques.

Núria Sales²⁷ sintetitzava el comerç ramader cap a 1760 amb aquest trets: negoci de mules franceses per pirinencs (aranesos, cerdans,...) que venen a fires a pallaresos, andorrans, colomins que recien i s'acaba la recia per ramaders a les terres baixes (Ebre, Cinca).

Les respostes del Corregiment de Talarn al qüestionari de Zamora²⁸ mostraven els productes dels quals hi havia excedents a la demarcació: sal, llana, mules, ramat de llana, cabrum, vaquí, fruits, vi, aiguardent, ferro i seda que van a la província i a Aragó. A més, sal i llana a França. En canvi, calia comprar blats, ordi, sègol, carraó, civada i mogetes en any d'esterilitat i sempre mancava cànem, pesca salada i arròs. El blat d'Aragó o, de vegades, de l'Urgell. Els productes industrials eren aportats tant per França com per Espanya.

Jacinto Bonales dibuixa un panorama per a mitjans segle XIX que, substancialment, deu coincidir amb les realitats del segle XVIII²⁹. La ramaderia és l'eix que vertebrava el comerç pirinenc: excepció feta de la cria de vaquí a la Vall d'Aran, el ramat mular francès, que es recia als alts valls pirinencs, es venut a l'interior catalano-aragonès i al litoral. El ramat de llana transhumant acaba de configurar el comerç ramader. Les èlites comarcals participaran en la recia de mules i en les fires. Així mateix diversos veïns

²⁷ Sales, N. (1991): *Mules, ramblers i fires : segles XVIII i XIX*. Reus : Centre de Lectura.

²⁸ *Respuesta del Corregimiento de Talarn...*, pp. 56-58.

²⁹ Bonales, J. (1998): *Relaciones comerciales Pirineo-Llano-Litoral en la Catalunya Occidental a mediados del siglo XIX. Un análisis cuantitativo*. Treball presentat a la secció d'Història Contemporània d'aquest mateix congrés.

aranesos o ribagorçans compren bestiar a França i el recrien a les seves valls.

Deixant de banda el ramat viu, a mitjan segle XIX el comerç Pirineu-pla-litoral es caracteritza per la venda de recursos propis (llana, pells però també fusta i ferro) i per la venda de la força de treball com a traginers o jornalers a l'interior o litoral català. Aquesta migració va acompanyada, sovint, de la venda de tocino, pernil, formatge o mantega d'elaboració domèstica. Es retorna amb diners o tèxtils (cotó de Barcelona,...) o aliments (bacallà, espècies) per a consum, venda ambulat o a càrrec de botiguers pirinencs i prepirinencs. La venda de productes i/o treball al litoral podia anar seguida d'una estada a Lleida on amb els diners ja obtinguts o amb els provinents de la venda dels productes comprats al litoral s'adquirien en aquest mercat cereals, vi i aiguardent que es portaven de tornada al Pirineu.

De cara a la reproducció de la unitat familiar pagesa, tal com apuntava Sanllehy, el comerç és quelcom important. Per cobrir els dèficits agrícoles, els aranesos fan comerç al XVII i arrenden boscos al XVIII. Des del segle XVI la Val d'Aran es configura com una zona de pas entre Aragó i Catalunya i el Midi, posició sens dubte afavorida per les exempcions fiscals atorgades per la Diputació del General per al trànsit de llana, sal i mules. Per al segle XVII, Patrici Poujade mostra que la Val d'Aran és un territori que fa d'intermediari comercial. Exporta llana, sal i oli cap a França i porta bestiar. Així mateix, la major part del blat i del vi consumits a la Val provenen de França. Aquest comerç és possible gràcies als privilegis que la monarquia espanyola reconeix a la Val d'Aran³⁰.

Des de la reconquesta medieval, com a mínim, els circuits de la transhumància permeten interrelacionar la muntanya amb el pla. En una ocasió anterior varem poder comprovar la presència de ramaders pirinencs en els arrendaments d'herbes de la zona plana de Lleida durant el segle

³⁰ Poujade, P. (1998): *Une vallée frontière...*, pp. 136-176.

XVIII³¹. Aquesta presència era tan important que, en els contractes agraris que es feien en termes despoblats, es prohibia treballar la terra abans de febrer.

El Pirineu i el Pre-Pirineu proporcionaven ramat viu per a les taules de la ciutat de Lleida. El 1764 Batista Rabes tornava de la Vall de Boí amb un ramat per a carn de 1870 moltons. Un dels venedors era un tal Farré de Llesp, el qual proporcionava 128 d'aquell total de moltons³². Pràcticament un segle després, el Farré de Llesp -en associació amb Farreró- continuaven aquest comerç ramader i eren arrendataris d'herbes de la Val d'Aran. Per exemple, en el quadern de comptes de la companyia consta "Comte de la montaña Colomés y part de la de Viella, añ 1844", on es detalla tota la despesa de l'operació. I així en diversos anys³³. Sens dubte que la realitat del set-cents té molt sovint una continuïtat al segle XIX, almenys durant la primera meitat.

2. 2. Les comunitats i els nivells de consum.

L'anàlisi de les societats pirinenques ens permet copçar les formes col·lectives d'organització social i econòmica, que juguen, sens dubte, un paper important en la reproducció de les unitats familiars pageses, sense que això signifiqui un repartiment homogeni dels recursos que gestiona la comunitat. La qüestió clau no rau exclusivament en la qüestió de la reproducció sinó que és fonamental analitzar els nivells de consum –un dels elements que configura el nivell de vida- que possibilita aquesta forma d'organitzar la societat.

³¹ Vicedo Rius, E. (1984): "La qüestió ramadera a l'Urgell i al Segrià", a *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, v. 1, pp. 351-359. Barcelona: Universitat de Barcelona.

³² *Entrada de moltons de la Administració dende lo dia 1r del mes de maig de 1764 en adevant...* Registre 282. Secció Carnisseries. Arxiu de la Paeria de Lleida.

Aquesta problemàtica és segurament una de les més desconegudes, tot i que els estudis esmentats acostumen a destacar la diferenciació social i, per tant, indirectament, els diversos nivells de riquesa. Quan es crea una casa nova? Quines són les raons, en un determinat espai i temps, que fan aconsellable aquesta acció? Qüestions difícils de resoldre.

Per acabar de definir el paper d'aquest tipus d'organització social, ens convindria saber si els sectors no benestants –i especialment els veïns amb tots els drets- de les comunitats pirinenques gaudeixen d'un nivell de vida més elevat que els habitants de les societats del pla o del litoral.

Les respostes al qüestionari de Zamora del Corregiment de Tarn i de les poblacions de Pont de Suert, Vilaller i altres pobles de la Vall de Barravés mostren un panorama poc afalagador pel que fa a l'alimentació. Vegem-ho:

“La gente acomodada generalmente usa la carne, y mucho más el tocino, la caza, las verduras y las legumbres; y los pobres las legumbres y verduras, y tocino tal cual vez”³⁴.

“ El pan que se gasta en este pueblo es parte de trigo, parte de mixtura y parte de centeno, el que regularmente se coge en el mismo término” (Vilaller). “El pan se come de segal sola pues no hay otro grano... (Senet)”³⁵.

“Usan las gentes acomodadas de género de comida carne, huevos, pescado, legumbres y tocino; los pobres poco pan y mucho agua” (Pont de Suert). “Las comidas son sopas, algunas verduras cuando las hay, huevos y algo de puerco quienes lo matan” (Senet) “Las comidas que usan son un poco de carne, de tocino, buey, y un poco de legumbres que cogen, pero vino muy poco porque no se recoge y va muy caro”. (Sarroqueta)³⁶.

³³ He d'agrair a Mariona Farré l'haver-me permès consultar els quaderns de comptes de can Farré de Llesp.

³⁴ *Respuesta del Corregimiento de Tarn...*, p. 69.

³⁵ Casimiro, J. i J. Juan (1994, eds.): *El Pont de Suert ...*, p. 91.

³⁶ Casimiro, J. i J. Juan (1994, eds.): *El Pont de Suert ...*, p. 94.

Arthur Young, en ésser acollit en una casa senzilla, se sent positivament sorprés en trobar que disposaven de prou ous, una truita, bon pa, un vi fort, aiguardent i pollastres que van plomar³⁷.

Aquest panorama sobre l'alimentació ens recorda molt el que havíem observat pel que fa a la zona plana de l'Urgell i del Segrià, amb una diferència clau: al Segrià el pa és feia sobre tot de blat mentre a l'Urgell el sègol tenia un paper també important, juntament amb el blat³⁸.

La casa, entesa com a habitatge, és un altre element fonamental que ens permet analitzar els nivells de vida³⁹. Fins al segle XIX, són freqüents les cases sense especialització. Es tracta d'aquelles cases que estan constituïdes per la planta -o la planta i el pis-, l'estable i l'humarau. Però ja a partir del segle XVIII s'estan reduint⁴⁰. La substitució física de les cases sense especialització per habitatges més complexes ha de guardar relació, sens dubte, amb un increment de la prosperitat. A la Val d'Aran, segons Sanllehy, a partir de l'expansió del segle XVIII es trenca l'equilibri que intentaven garantir les comunitats, amb el consegüent impacte al XIX (emigració). Sens dubte, la contradicció existent entre aquestes dificultats i la creació de cases amb estances especialitzades exigeix aprofundir més en l'estudi dels nivells de riquesa.

Les aliances matrimonials permeten, sens dubte, la creació de patrimonis més sòlids en una societat –l'aranesa- caracteritzada per l'hereu únic. Estrada, Roigé i Beltrán han destacat que, en el marc d'una societat no homogènia, el paper dels pares en les aliances és més important si la casa

³⁷ Young, A. "Viatge a Catalunya - 1787-. Un anglès a Catalunya en el segle XVIII". Edició a cura de R. BOIXAREU. Esplugues, 1970.

³⁸ Vicedo Rius, E. (1991): *Les terres de Lleida....*; Vicedo Rius, E. (1997): *Pagesos i hortolants. El desenvolupament de l'horta de Lleida abans de la fruita, 1716-1950*. Lleida: Ajuntament.

³⁹ Per a l'Aragó, Rábanos, C. Et alii (1990): *La casa rural en el Pirineo Aragonés*. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.

⁴⁰ Roigé, X. Estrada, F. i Beltrán, O. (1997): *La Casa aranesa: antropologia de l'arquitectura a la Val d'Aran*. Tremp : Garsineu.

té importància econòmica, encara que es tindran en compte altres factors a més del patrimoni (hi ha un procés de socialització).⁴¹

Josep Ramon Piqué, per a la Vall de Barravés, ha destacat, fins i tot, el paper dels senyors per al manteniment de les cases en un marc, que si la recerca que està desenvolupant actualment ho confirma, probablement seria dels més igualitaris dels Pirineus centrals catalans.

Finalment, dóna la sensació de que les comunitats només aconsegueixen, amb la seva forma concreta d'organitzar les relacions socials, un èxit sovint molt parcial de cara a garantir la reproducció de les unitats familiars pageses amb un nivell de vida acceptable. Sanlleu, per a la Val d'Aran, destaca el paper de l'emigració temporal com a forma d'obtenció d'ingressos complementaris. Les respostes al Qüestionari de Zamora de la Vall de Barravés i del Corregiment de Talarn no deixen d'insistir en la mateixa qüestió:

“En tiempo de invierno salen algunos pobres del pueblo a (...) unos al Reino de Francia y otros a la tierra (...) a la colecta de las olivas, de que les resulta alguna utilidad” (Vilaller). “Por la pobreza salen los vecinos de ésta algunas temporadas a trabajar a Aragón, Francia y a pedir limosna; y no resulta daño” (Pont de Suert)”⁴².

Reflexió final

Analitzant la situació de finals del segle XVIII, no poden concloure que les comunitats no han sabut garantir un determinat nivell de vida als seus membres. La qüestió és força més complexa: quin paper ha jugat el règim senyorial en les transformacions de les condicions de vida? I el paper de

⁴¹ Estrada, F., Roigé, X. i Beltrán, O. (1993): *Entre L'amor i l'interès : el procés matrimonial a la Val d'Aran*. Tremp : Garsineu. Biblioteca Pirinenca, 6.

⁴² Casimiro, J. i J. Juan (1994, eds.): *El Pont de Suert ...*, pp. 92-93.

l'estat, especialment des de la Nova Planta? I l'avanç del procés de privatització dels comunals? I, lògicament, l'actuació de les comunitats.

En un tema tan complex, les interpretacions massa generals poden confondre més que contribuir a clarificar la lògica dels processos històrics. La diferenciació social té una cronologia que cal determinar. Fins quin punt, les comunitats varen poder reduir l'impacte de la crisi del segle XVII, aturant o limitant la diferenciació social que la caracteritzà?⁴³.

Desitgem que la propera trobada, d'ací a uns anys, permeti comprovar que algunes de les qüestions menys estudiades i de les propostes suggerides en aquesta ponència hagin rebut l'atenció dels historiadors del Pirineu.

Enric Vicedo Rius

⁴³ Serra, E. (1988): *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Crítica.